

EKONOMSKI ODNOSI IZMEĐU EVROPSKIH DRŽAVA

Posljednjih godina svjedoci smo značajnih napora mnogih evropskih država, usmjerenih u pravcu unapređivanja međusobnih i općekadrovskih političkih, ekonomskih i drugih odnosa. Napori koji se čine nailaze na znatne teškoće jer je dugogodišnja konfrontacija ostavila duboke tragove, koji se osobito osjećaju na području ekonomije i ukupnog privrednog života. Politička blokovska suprotstavljenost uzrokovala je i ekonomsko razdvajanje i razbijanje evropskog prostora na više ili manje zatvorene ekonomske zajednice oko kojih se okupio pretežan broj evropskih država. S jedne strane u okvirima Savjeta za uzajamnu ekonomsku pomoć koncentrirale su se socijalističke države istočne Evrope, a s druge strane u okvirima Evropske ekonomske zajednice i Evropskog udruženja slobodne trgovine stoje kapitalističke države Evrope pokušavajući naći rješenje svojih problema. Rijetke su evropske države izvan ovih zajednica. Jedna od njih koja vodi politiku nesvrstavanja i koezistencije jest i naša zemlja.

Ekonomska suradnja između evropskih država u proteklom se periodu stoga pretežno odvijala u okviru relativno zatvorenih sistema. Između sistema, barem kad je riječ o odnosima kapitalističkih i socijalističkih država članica SEV-a, ekonomski su odnosi svedeni na najnužniju mjeru.

S obzirom na ukupnost odnosa i način njihova odvijanja evropska ekonomska suradnja može se promatrati kroz tri relativno cjelovita perioda. Prvi vremenski period trajao bi od rata do osnivanja evropskih ekonomskih zajednica kapitalističkog svijeta. To se na neki način poklapa s vremenom intenziviranja suradnje između socijalističkih država objedinjenih Savjetom za uzajamnu ekonomsku pomoć. Druga faza vezana je uz konsolidaciju ovih zajednica, a treća uz nastojanja da se aktivira suradnja između zajednica, te da se tim putem procesi političkog sporazumijevanja konkretiziraju.

I

S političke točke gledišta drugi svjetski rat je u prvi plan istaknuo dvije velike sile — Sovjetski Savez i Sjedinjene Američke Države. U odnosu na Evropu, njene ekonomske i političke prilike, one su odigrale presudnu ulogu. Brzom obnovom kapitalističkih država Zapada Sjedinjene Države

nastojale su blokirati prodor socijalizma a i pojavu novih socijalističkih država u Evropi. S druge strane, Sovjetski Savez nastojao je politički učvrstiti socijalistički krug evropskih zemalja. Pod timi procesima Evropa se započela diferencirati na blok socijalističkih i kapitalističkih država. Između njih, umjesto suradnje, nastupila je hladnoratovska konfrontacija, koja je u ekonomskim odnosima praktički dovela do prekida svake suradnje između država različitih blokova.

Ne bi se moglo reći da u tom vremenu u svijetu nije bilo pokušaja uspostavljanja privrednog jedinstva na novim osnovama. Još za rata zemlje antifašističke koalicije pokrenule su inicijativu za formiranje novog svjetskog monetarnog sistema. Bretton-Woodskim sporazumima o svjetskom monetarnom sistemu i svjetskoj banci trebalo je da stvore osnovu slobodnije međunarodne razmjene. Ali razlike u pristupu ovom problemu dovele su do toga da ih je Sovjetski Savez napustio, što su kasnije učinile i neke druge socijalističke zemlje koje su aktivno sudjelovale u konstituiranju samog sistema (Poljska i Čehoslovačka). I drugi pokušaj kojim se pod okriljem Ekonomsko-socijalnog vijeća OUN išlo za tim da se tormira međunarodna trgovinska organizacija koja bi se bavila pospješivanjem međunarodne ekonomske suradnje i razmjene u svjetskim relacijama nije do danas dao odgovarajuće rezultate. Havansku povelju donesenu na Konferenciji OUN o trgovini nije ratificirao odgovarajući broj zemalja, pa nikad nije ni stupila na snagu. Ratifikaciju su odbile i Sjedinjene Države koje su bile glavni inicijator sazivanja Konferencije. U odnosima između država danas se primjenjuje samo dio poznat pod naslovom General Agreement on Trade and Tariffs (GATT) i to samo ako je neka država pristupila sporazumu. (Vidi, V. Pertot, Ekonomika međunarodne razmjene u uslovima intervencionizma, Informator, Zagreb, 1967, str. 161.)

Ono što nije uspjelo u svjetskom okviru, postignuto je u Evropi, ali unutar zatvorenih političkih sistema. Odmah iza rata dobrim dijelom na poticaj Sjedinjenih Država u Zapadnoj Evropi pokrenuta je inicijativa za osnivanje posebne organizacije koja bi radila na unapređivanju ekonomske suradnje država tog područja. Novoosnovanoj organizaciji za evropsku ekonomsku suradnju (OEEC) prepuštena je i distribucija Marshallove pomoći. Njena se zadaća nije iscrpljivala samo u tome. Pred sebe je postavila i druge ciljeve. Tri su temeljna. Prvi je išao za tim da se za određeno vremensko razdoblje uskladi privredna politika zemalja-članica putem koordiniranja privrednog planiranja i razvoja. Drugi je bio povećanje produktivnosti rada na bazi američkih iskustava i prenošenja njihovih tehnoloških znanja. Treći se reflektirao na valutnom području i usredotočio na konstituiranje Evropske platne unije. Međutim, osim na raspodjeljivanju pomoći i reguliranju međusobnog plaćanja (na bazi multilateralnog kliringa) Organizacija za evropsku ekonomsku suradnju nije dala neke veće rezultate. Nije ostvarila ni politički cilj radi kojega su Sjedinjene Države forsirale njeno osnivanje. Umjesto »da ojača američki politički i ekonomski utjecaj u Zapadnoj Evropi«, OEEC, vjerojatno upravo zato što je zaodjenula svoje djelovanje suviše jakim političkim akcentom, udaljila se u dva pravca od svoje prvobitne zamisli. Najprije su se ekonomski operativni zadaci, koji su joj

organizaciji stavljeni u zadatak, uslijed otpora članica zainteresiranih za očuvanje svoje ekonomske suverenosti izdegenerirali u izvršavanje određene platne tehnike. S druge strane, s porastom potreba evropskih zemalja za izvoznom ekspanzijom, ova isključivo evropska organizacija prijetila je da postane sve više polazna platforma za organiziranje zapadno-evropskih interesa, koji su u pojedinim pravcima počeli da postaju antagonistički i s prekomorskim američkim«. (V. Pertot, citirano djelo, str. 196.) Na neki način to je postalo najevidentnije osnivanjem Evropske zajednice za ugljen i čelik (Montan unija — 1951; njeni su članovi Francuska, SR Njemačka, Belgija, Luksemburg, Nizozemska i Italija. Velika Britanija je tri godine nakon osnivanja sklopila ugovor o asocijaciji.) I u tome treba tražiti razloge što su Sjedinjene Države nastojale prestrukturirati ovu organizaciju, do čega je došlo Konvencijom, pa je OEEC nastavio rad kao organizacija za ekonomsku suradnju i razvoj (OECD — 1961. godine). Međutim, ni ona nije mogla računati na veći uspjeh, jer se određen broj zapadnoevropskih država već prije opredijelio za osnivanje posebnih ekonomskih zajednica. U međuvremenu je, naime, osnovana Evropska ekonomska zajednica i Evropsko udruženje slobodne trgovine.

Nasuprot integracionim zahvatima na Zapadu, na istočnim područjima Evrope, u dobroj mjeni kao odgovor na ta kretanja, prišlo se formiranju Savjeta za uzajamnu ekonomsku pomoć (SEV). Niz vanjskopolitičkih i unutrašnjopolitičkih momenata utjecalo je na to da se u Moskvi siječnja mjeseca 1949. godine sastanu delegacije istočnoevropskih socijalističkih država da bi razmislile mogućnost daljnjeg intenziviranja ekonomske suradnje na osnovi već postignutih rezultata. Na kraju zasjedanja izdano je »Saopćenje« koje je za prve godine funkcioniranja ove zajednice od posebnog značenja, jer je sve do dodošenja statuta, deset godina kasnije, to jedini dokument pravno-ekonomskog karaktera. Tekst »Saopćenja« interesantan je u tri pravca. Prvo, njim je konstatirano da je između zemalja narodne demokracije već dotad uspostavljena znatna robna razmjena i da su u ukupnim ekonomskim odnosima postignuti značajni rezultati. Drugo, utvrđeno je da su razvijene kapitalističke zemlje svijeta i zapadne Evrope prema njima započele provoditi politiku ekonomske blokade. I treće, da je s obzirom na to i druge razloge potrebno razmotriti mogućnosti još tješnjeg organiziranja ekonomskih veza »u širokoj privrednoj suradnji zemalja narodne demokracije i SSSR-a« i da je zato potrebno osnovati Savjet za uzajamnu ekonomsku pomoć na temeljima ravnopravnog predstavnštva. (Usporedi tekst »Saopćenja« u knjizi R. Vukadinović, Odnosi među evropskim socijalističkim državama, Školska knjiga, Zagreb 1970, str. 42.)

Osnivanjem OEEC-a, Evropske zajednice za ugljen i čelik i Savjeta za uzajamnu ekonomsku pomoć započet je proces ekonomskog razdvajanja evropskog prostora. U kapitalističkom krugu zemalja sve oštrija je bila ekonomska diferencijacija, a u okvirima SEV-a mnogi problemi započeli su se na drugačiji način rješavati. U svakom slučaju, otada naovamo realnost Evrope je postojanje i djelovanje regionalnih ekonomskih zajednica s većim ili manjim stupnjem unutrašnje kohezivnosti i relativno slabom međuregionalnom povezanošću.

Osnivanjem Evropske ekonomske zajednice i Evropskog udruženja slobodne trgovine, uz već prije osnovan Savjet za uzajamnu ekonomsku pomoć, evropski je prostor regionaliziran. Prisustvo ovih regionalnih ekonomskih zajednica od presudnog je značenja za ukupne ekonomske odnose između evropskih država. Govoriti stoga o ekonomskim odnosima između evropskih država nije moguće bez analize odnosa uspostavljenih između država objedinjenih spomenutim ekonomskim integracijama.

A) Prva ekonomska integracija Evrope — Savjet za uzajamnu ekonomsku pomoć, od osnivanja do danas prošla je kroz niz razvojnih etapa. Promatrano sa stajališta međusobnih ekonomskih odnosa država članica svaka od tih etapa nosi posebne karakteristike. U bogatoj literaturi o ovoj ekonomskoj zajednici socijalističkih država istočne Evrope postoje različita mišljenja o tome kako periodizirati njenu dosadašnju praksu i aktivnost. Ne zadržavajući se na tome, može se konstatirati da se razvoj SEV-a uglavnom dijeli na tri etape. (Usporedi, A. Grličkov, *Ekonomski odnosi između socijalističkih zemalja*, Privredni pregled, Beograd, 1973, str. 212.) Donošenjem Kompleksnog programa suradnja zemalja članica zašla je u četvrtu fazu.

U prvim godinama djelovanja Savjeta za uzajamnu ekonomsku pomoć temeljna preokupacija zemalja članica bila je nastojanje da se normalizira proizvodnja i dinamizira privredna izgradnja. Zbog već nastale hladnoratovske konfrontacije rješenje ovih problema članice su morale tražiti unutar novoformirane zajednice. Ali, unatoč tome, Savjet je tada malo učinio. Privredni i drugi odnosi između njegovih država članica razvijali su se mimo zajednice, putem međudržavnih bilateralnih ugovornih odnosa. Zato se i kaže da je u tom vremenu on više formalna nego stvarna ekonomska zajednica. Za prve četiri godine nije se ni sastajao, a niti je, osim sekretarijata, formirao odgovarajuća operativna tijela. Tome su tri razloga. Prvo, Savjetom su objedinjene države znatnog stupnja istovjetne ekonomske strukture. Drugo, u zajednici su okupljene države koje su dotad imale relativno slabe ekonomske veze, posebice sa Sovjetskim Savezom. I treće, Sovjetski Savez na području ekonomskog života objektivno nije mogao preuzeti one funkcije koje je imao na području političkog. U godinama neposredno pred rat robna razmjena između Sovjetskog Saveza i država objedinjenih nakon rata u okviru Savjeta gotovo da nije postojala. Primjera radi, spomenimo da je Poljska izvozila samo 0,1 posto svog izvoza na područje Sovjetskog Saveza, dok Mađarska, Rumunjska i Bugarska nisu ni toliko. Kod uvoza situacija je gotovo ista. Glavni ekonomski partneri ovih država bile su razvijene zemlje zapadne Evrope. Ali zahvaljujući jednogodišnjim a kasnije i višegodišnjim međudržavnim ekonomskim ugovorima, i općim okolnostima u kojima su se socijalističke zemlje istočne Evrope razvijale, razmjena sa Sovjetskim Savezom i među samim tim zemljama porasla je do te mjere da je već 1954. godine postala dominantna. Istodobno, razmjena i drugi ekonomski odnosi s razvijenim državama Zapada svedeni su na minimum. (Usporedi: B. D. Zotov, *Vnešnja trgovlja evropejskih stran narodnoj demokratii na službe stroiteljstva socializma*, Moskva 1959, str. 99; D. Sergejev, *Ekonomičeskoe*

sotrudništvo i vzajmopomošć, stran socialističeskoga lagera, Moskva 1959, 89 — 90.)

U tom pogledu stanje se bitno mijenja odlukama zasjedanja Savjeta u Moskvi i posebno Berlinskog zasjedanja. Moskovsko zasjedanje je od presudnog značenja (1954. godine) za funkcioniranje zajednice. S njim ne samo da je Savjet počeo stvarno funkcionirati, nego su udareni temelji novih odnosa između socijalističkih zemalja na području ekonomije i politike. Početne inicijative razrađene su na Berlinskom zasjedanju, dvije godine kasnije, a vezane su uz usklađivanje razvojnih pravaca industrijskog razvitka država članica. Tada su, također, donesene prve preporuke o specijalizaciji proizvodnje na području strojogradnje i proizvodnje opreme. Dvanaest stvorenih komisija sa stalnim administrativnim aparatom trebale su pripomoći provođenju prihvaćenih programa i izgraditi osnove za direktno usuglašavanje privrednih kretanja i suradnju u neposrednoj proizvodnji. Projektima specijalizacije i kooperacije trebalo je, za određeno vremensko razdoblje, riješiti više problema koji su se u međuvremenu nagomilali. Na jednoj strani, trebalo je da ukinu paralelizam u proizvodnim kapacitetima i programskim realizacijama čime bi se likvidirala nerentabilna postrojenja. Na drugoj strani inicirali su razvoj strojogradnje kroz velike sisteme, u skladu s tehnološkim dostignućima i potrebama. Upućenim preporukama zahvaćeno je 600 grupa i tipova strojeva i opreme. Preporuke su očito postavljene preambiciozno, donesene su bez temeljitih ekonomskih analiza i bez realnog procjenjivanja ekonomskih potencijala svake zemlje članice. Izazvale su prve političke nesporazume jer se neke članice nisu mogle s njima zadovoljiti. To je i utvrđeno Varšavskim zasjedanjem zbog čega je i zaključeno da se privredna specijalizacija i proizvodna kooperacija uspostavljaju postepeno kroz perspektivno planiranje u dužem vremenskom razdoblju. Od tada naovamo pored robne razmjene i za nju vezanih problema Savjet se intenzivno bavi specijalizacijom, kooperacijom i koordinacijom proizvodnje i privrednog razvitka. Njegova su nastojanja posebno došla do izražaja u Kompleksnom programu.

Osnivanjem Evropske ekonomske zajednice dan je dodatni impuls državama članicama Savjeta za uzajamnu ekonomsku pomoć za produbljevanje njihove suradnje. Proces intenzivnijeg povezivanja ubrzo je rezultirao i donošenjem osnovnih dokumenata ove ekonomske zajednice. Statut i Osnovni principi socijalističke međunarodne podjele rada trebalo je da podrže ova nastojanja i indirektno spriječe određene tendencije intenziviranja robne razmjene s kapitalističkim zemljama Zapada. Nesrazmjerno povećanje razmjene s kapitalističkim državama na račun »ekonomskim veza sa socijalističkim zemljama« doživjelo je političku kritiku i označeno je kao »kratkovido i u svojim dugoročnim posljedicama krajnje opasno«. (Usporedi Materijale sa savjetovanja u Pragu 1957. godine u Spoljnopolitička dokumentacija, Beograd, 1957, br. 7, str. 11.)

Produbljevanje suradnje na području robne razmjene, specijalizacije proizvodnje, koordinacije privrednog planiranja i zajedničkog investicijskog financiranja povuklo je za sobom rješavanje nekoliko bitnih problema. To utoliko prije što u okvirima Savjeta za uzajamnu ekonomsku pomoć još nije otvorena mogućnost slobodnog kretanja roba, finansijskih sredstava i

rada. U vezi s kretanjem roba, prije svega nametalo se pitanje robnih cijena, obračunske valute i načina obračuna. Od osnivanja do danas u ovom pogledu nekoliko je puta mijenjan sistem odnosa. Mehanizam državnog monopola vanjske trgovine međudržavnim sporazumima se utvrđuju volumeni međusobne razmjene. Prvobitno su primjenjivani jednogodišnji trgovinski ugovori koji su kasnije zamijenjeni petogodišnjim ugovorima na osnovi kojih se definiraju godišnji sporazumi. Uvođenjem rublja za jedinicu obračuna otpala je valutna različitost obračuna. Početni liberalizam u sistemu plaćanja zamijenjen je multilateralnim plaćanjem i obračunom u klirinškim rubljima, da bi se na kraju počeo primjenjivati multilateralni sistem obračuna i plaćanja u transferibilnim rubljima. I u pogledu definiranja cijena postoje problemi koji stalno narušavaju koheziju sistema. Mehanizam cijena do danas je nekoliko puta mijenjan. Teorijski i sad nije raščišćeno koju cijenu uzeti kao stalnu osnovu razmjene. Različiti stavovi proizlaze iz različitog nivoa razvijenosti, različite strukture materijalnih proizvodnih snaga, različitih potencijalnih i razvojnih mogućnosti pojedinih država i drugih razloga. Oni se mogu svrstati u tri skupine. U prvoj su shvaćanja da se cijene moraju formirati na principu društveno-potrebni troškova proizvodnje socijalističkih proizvođača u svim državama članicama. U drugoj su oni koji zastupaju tezu da se na socijalističkom tržištu ne mogu umjetno stvarati neki zasebni sistemi cijena bitno različiti od svjetskih cijena. Treća grupa zastupa koncepciju da bi se cijene trebale formirati na kapitalno-dohodnoj osnovi. (Detaljnije o teorijskim problemima vezanim za formiranje cijena na tržištu SEV-a vidi kod B. Ilić: Formiranje cijena u SEV-u, Socijalizam, br. 11. 1967., str. 1442 i dalje.) U konkretnim odnosima međusobni robni promet i promet usluga obračunavan je po različitim osnovama. U prvo vrijeme na bazi svjetske cijene uz korekciju za neke vrste proizvoda. Kasnije su primjenjivane takozvane »stop cijene«, nakon toga višegodišnja prosječna cijena svjetskog tržišta, da bi se od 1965. godine započela primjenjivati prosječna svjetska cijena modificirana različitim unutrašnjim sistemima i politikom cijena u svakoj zemlji članici Savjeta.

Donošenjem »Osnovnih principa međunarodne socijalističke podjele rada« suradnja se dalje produbljava. Ona rezultira u osnivanju dviju specijaliziranih institucija Savjeta: Međunarodne banke za ekonomsku suradnju i Međunarodne investicione banke. Međunarodna banka za ekonomsku suradnju započela je s radom početkom 1964. godine. Njena djelatnost regulirana je statutom koji se naslanja na sporazum zemalja članica Savjeta o multilateralnom obračunu u transferibilnim rubljima i samoj organizaciji banke. Početni kapital od 300 milijuna transferibilnih rubalja osigurale su članice kvotnim udjelom u srazmjeri s ukupnim izvozom na tržište SEV-a. Zadatak je banke da vrši međusobne obračune članica po trgovinskim i drugim ekonomskim transakcijama i druge poslove bankarskog karaktera. Organizacija i djelatnost banke zasniva se na istim principima na kojima je utemeljen Savjet za uzajamnu ekonomsku pomoć. (Usporedi: zbornik radova u redakciji N. N. Ljubimova, *Sovremenie međunarodnie ekonomičeskie otnošenija*, Institut međunarodnih otnošenija, Moskva, 1974, str. 167 — 8.) Kao rezultat zaključaka XXIII i XXIV zasjedanja Savjeta u Moskvi je 1970. potpisan sporazum o osnivanju Međunarodne investicione banke. Sve su

države članice SEV-a potpisale taj sporazum osim Rumunjske koja se nije slagala s nekim njegovim odredbama. Rumunjska, a i ne samo ona, s podzrenjem je primala sve aktivnosti Savjeta koje su išle za stvaranjem nadnacionalnih institucija, i za eventualnom transformacijom SEV-a u tom pravcu. Početak rumunjskog neslaganja seže još od savjetovanja komunističkih i radničkih partija na kojem je donesen dokument o međunarodnoj socijalističkoj podjeli rada. Nesporazumi su dalje potencirani zahtjevima za stvaranjem nadnacionalnih organa za planiranje, a kulminirali su odbijanjem potpisa sporazuma o osnivanju ove banke. Iz tih je razloga ova država jedno vrijeme apstinirala od nekih djelatnosti Savjeta, zbog čega su napušteni planovi koji su težili uzdizanju ove zajednice na nadnacionalne okvire. Do radom, prihvaćene su rumunjske primjedbe i Rumunjska je nakon toga pristupila sporazumu. Međunarodna investiciona banka počela je radom početkom 1971. Kreditni potencijal banke u visini od nešto više od milijarde rubalja trebalo je kvotnim udjelom da osiguraju zemlje-članice, a na osnovi sudjelovanja u vanjskotrgovinskoj razmjeni sa Sovjetskim Savezom. Statutom su utvrđeni njeni zadaci koji se svode na mobilizaciju i koncentraciju financijskih sredstava, obavljanje višestranih plaćanja u transferibilnim rubljama i dugoročno i srednjoročno kreditiranje zajedničkih projekata u državama SEV-a i izvan njega. Može vršiti i druge bankarske poslove, izdavati garancije i emitirati obligacije na međunarodnom deviznom tržištu. (Usporedi: B. Ilić, Međunarodne financijske institucije SEV-a, *Financije*, br. 7 — 8, 1973, str. 397 — 410.)

Specijalizirane institucije u okvirima Savjeta osnovane su i na drugim područjima. Osnovan je i niz drugih zajedničkih institucija kao što su: Atomski institut, Intermetal, Institut za standardizaciju itd. Isto tako objedinjen je elektroenergetski sistem, vagoni park ili su pak na bilateralnim ili multilateralnim osnovama formirane međudržavne privredne komisije za pospješivanje suradnje u određenim pitanjima. Kreditno povezivanje također je poprimilo značajan obujam, posebice u kreditiranju novih proizvodnih kapaciteta na području kemijske industrije, u eksploataciji i preradi nafte, zajedničkim metalurškim kombinatima, naftovodu i plinovodu itd.

Posljednja etapa u razvoju ekonomskih odnosa država članica SEV-a obilježena je »Kompleksnim programom daljnjeg produbijavanja i usavršavanja suradnje i razvoja socijalističke ekonomske integracije zemalja članica SEV-a«. (Tekst je objavljen u *Pravdi* od 7. VIII 1971. Prijevod na naš jezik objavljen je u *Spoljnopolitičkoj dokumentaciji*, br. 5, 1971, str. 409 — 449.) Kompleksnim su programom praktično razrađeni zaključci specijalnog XXIII i XXIV zasjedanja SEV-a. Usvojen je na XXV zasjedanju. U osnovi on zadržava načela suradnje iz »Saopćenja« i »Statuta«, po kojima se dalje produbljavanje i usavršavanje suradnje i razvoja socijalističke ekonomske integracije realizira u skladu s principima socijalističkog internacionalizma, poštivanja državnog suvereniteta, nezavisnosti i nacionalnih interesa, nemiješanja u unutrašnje poslove pojedinih zemalja, pune ravnopravnosti, uzajamne koristi i drugarske međusobne pomoći. Obuhvaća i načelo dobrovoljnosti i nepostojanja nadnacionalnih organa. Upravo koristeći načelo dobrovoljnosti Kompleksni program mnoge aktivnosti SEV-a podiže s razine suradnje na višu razinu, prema punoj integraciji. Ni Kompleksni program ne predviđa

slobodnu cirkulaciju roba i usluga na području SEV-a. U tom smislu zadržava diferencijaciju roba međusobne razmjene na tri grupe, i to: osnovne vrste roba, za koje se dugoročnim trgovinskim sporazumima i godišnjim protokolima utvrđuju čvrsti kontingenti kvalitativno i kvantitativno određeni (osnovne vrste sirovina, goriva, materijala, strojeva i opreme, poljoprivredni i prehrambeni proizvodi i robe široke potrošnje); grupa roba za koje se u dugoročnim trgovinskim sporazumima i godišnjim protokolima utvrđuju kontingenti samo vrijednosno izraženi; i robe za koje se ne utvrđuju kontingenti i čije cijene međusobnim dogovorima formiraju vanjskotrgovinske organizacije u skladu s osnovnim principima formiranja cijena u međusobnoj trgovini. Kompleksnim se programom razrađuju mnogi problemi međusobne suradnje. Može se reći da se njime otvaraju nove perspektive suradnji, koje u dogledno vrijeme mogu ovu zajednicu vidno unaprijediti.

B) Druga evropska ekonomska zajednica regionalnog karaktera osnovana je i započela je s radom znatno kasnije nego Savjet za uzajamnu ekonomsku pomoć. Evropska ekonomska zajednica formirana je tek onda kad su razvijene države zapadne Evrope došle do zaključka da se u okvirima postojećih ekonomskih organizacija ne mogu ostvariti ciljevi kojima su težile. Začetak integracije nacionalnih privreda nekih država ovog prostora vezan je uz povezivanje dviju privredno najjačih država — Francuske i SR Njemačke. Probni kamen suradnje vezan je uz ostvarivanje zacrtanih ciljeva Evropske zajednice za ugljen i čelik. Ova je zajednica osim uvođenja zajedničkog tržišta za neke proizvode u program stavila i niz drugih elemenata privredno-političkog karaktera kojima bi se kroz prijelazno razdoblje politički povezala i ujedinila Evropa. Formalno proširivanje područja međusobne suradnje sa zajedničkog tržišta nekih proizvoda na zajedničko tržište svih roba, kapitala i radne snage pokrenuto je na zasjedanju Evropske zajednice za ugljen i čelik u Messini 1955. godine. Naredne dvije godine o tome su vođeni pregovori, da bi se 1957. godine o tome u Rimu potpisao sporazum. Ugovor o osnivanju Evropske ekonomske zajednice stupio je na snagu 1. siječnja 1958, dok je sama zajednica započela s radom godinu dana kasnije. Uporedo s osnivanjem EEZ-a potpisani su i dokumenti o osnivanju Evropske zajednice za atomsku energiju, koja je isto kao i Zajednica za ugljen i čelik postala afilijacija Evropske ekonomske zajednice.

Ekonomsko-političke i pravne osnove Evropske ekonomske zajednice utvrđene su ugovorom o osnivanju. Prema ugovoru, temeljni je zadatak Zajednice osiguranje ekspanzije privrede integriranog područja i osiguranje njenog skladnog razvitka, povećanje njene stabilnosti i podizanje životnog standarda žitelja postepenim usklađivanjem privredne politike i tješnjim vezama država članica. Radi ostvarenja toga, države potpisnice sporazumjele su se da pod određenim uvjetima i vremenskim ograničenjima rade na: uklanjanju carina i kvantitativnih ograničenja vezanih za izvoz i uvoz roba i drugim mjerama istovjetnog djelovanja; uklanjaju prepreke za slobodno kretanje ljudi, usluga i kapitala; uspostavljanju zajedničke carinske tarife i zajedničke privredne politike prema trećim zemljama; uvođenju zajedničke politike na području poljoprivrede i prometa; osnivanju sistema kojim će se osigurati puna konkurencija na zajedničkom tržištu; primjeni postupaka kojima će se osigurati koordinacija privrednih politika zemalja članica; iz-

jednačavanju platnih bilanca i internog zakonodavstva u mjeri koja je potrebna za funkcioniranje zajedničkog tržišta; stvaranju Evropskog socijalnog fonda, radi poboljšanja uvjeta zaposlenih radnika i podizanja njihovog životnog standarda; osnivanju Evropskog investicionog fonda, radi ubrzanja privredne ekspanzije stvaranjem dodatnih izvora financiranja; pridruživanju Zajednici prekomorskih zemalja i teritorija radi unapređenja trgovine s tim zemljama, i pružanju pomoći njihovom privrednom i društvenom razvitku. U osnovi su, dakle, potpisom ugovora države preuzele obvezu da za određeno vremensko razdoblje uspostave ne samo zajedničko tržište nego i ekonomsko-političku zajednicu u čijem će reguliranju nadnacionalni organi imati značajnu ulogu (Vidi Ugovor o osnivanju Evropske ekonomske zajednice u knjizi V. Vukmirica, Savremeni ekonomski sistemi i odnosi, Beograd, 1973, str. 173 i dalje.)

Ujedinjavanjem šest razvijenih država zapadne Evrope stvoren je golem državnomonopolni privredni i trgovinski gigant koji je sposoban da se na nekim područjima ravnopravno nosi s drugim privrednim zajednicama ili nacionalnim privredama najrazvijenijih država svijeta ili čak drži prvenstvo u usporedbi s njima. U godinama osnivanja EEZ njena industrijska proizvodnja iznosila je 20 posto svjetske industrijske proizvodnje, a u pogledu trgovine zauzimala je prvo mjesto. (Usporedi M. Bunkina: Centri mirovoga kapitalizma — itogi razvitja i rastanovka sil, Mirovaja ekonomika i međunarodne otnošenija, No 11, 1971, str. 27.) Snaga ove zajednice bila bi još veća da su uspjeli pregovori oko pristupanja Velike Britanije. Međutim, nesporednici koji su kod toga nastali, posebno u relaciji Francuska — Velika Britanija, rezultirali su time da je ova država privremeno ostala izvan zajednica i da se osnovala paralelna i daleko fleksibilnija ekonomska integracija — Evropsko udruženje slobodne trgovine.

Prve godine funkcioniranja Evropske ekonomske zajednice vezane su za nastojanja da se proširi i ubrza robna i nerobna ekonomska suradnja. Aktivnost se stoga kretala oko mjera za ukidanje carina i drugih kvantitativnih ograničenja koja su tome stajala na putu. Ubrzo su nakon toga uslijedili razgovori i prvi sporazumi o djelomičnom oslobodanju od ograničenja kretanja kapitala, o općim principima nadnacionalnog reguliranja transportne politike, o uvođenju jedinstvenog antikartelnog zakonodavstva, o problemima agrara i agrarne politike. U drugoj etapi takva je aktivnost još jače došla do izražaja. U tom pogledu instruktivan je Komisijin »Program djelovanja Zajednice u drugoj etapi«. Programom se osobito potcrtavaju politički aspekti nadnacionalnih rješenja koordinacije. U njemu se ističe da se daljnji rast ekonomske integracije može osigurati samo pod uvjetom još većeg odstupanja od nacionalnog suvereniteta i prenošenjem takvih elemenata na organe Zajednice.

Posebno mjesto u odnosima država članica Evropske ekonomske zajednice zauzimaju takozvane prekomorske zemlje. Ovdje je riječ o onim državama koje su imale posebne odnose s pojedinim zemljama članicama prije osnivanja Zajednice. Razgovori o pridruživanju održani su u prvoj rundi neposredno nakon zaključenja Rimskog ugovora i rezultirali su Sporazumom u Bruxellesu 1962. godine, odnosno Konvencijom o pridruživanju iz 1963. Za velik broj pretežno afričkih država Konvencijom je uspostavljen poseban tretman,

što povlači za sobom liberalizaciju u međusobnoj razmjeni, poseban tretman u dobivanju kredita i drugim odnosima. Status pridruženih zemalja još je detaljnije razrađen novom Konvencijom iz Jaunde 1969. godine. Asocijativnost je danas znatno proširenja tako da je koristi već nešto više od četrdesetak pretežno nerazvijenih država.

Sliku uspjeha i problema Zajednice u prvom desetljeću djelovanja može nam predočiti »Memorandum Komisije Evropskih zajednica Savjetu Evropske ekonomske zajednice« iz 1969. godine. Nakon uvodnih konstatacija da je Zajednica u sadašnje vrijeme »kompletna privredna cjelina posebne vrste, koja se sastoji kako iz nacionalnih tako i zajedničkih elemenata« slijedi ocjena pređenog puta. Po toj ocjeni privredna integracija zemalja članica na pojedinih područjima razvijala se različitim tempom. Uspjesi su prije svega postignuti na području robne razmjene, tako da je ona 1968. porasla za 50 posto u usporedbi s 1957. godinom. Znatni su rezultati, po toj ocjeni, postignuti u ekonomskim odnosima na području usluga, kretanja radne snage i kapitala, što je sa svoje strane znatno doprinijelo privrednom rastu pojedinih područja i država. Istovremeno, to je pojačalo osjetljivost njihove privrede na tržišna kolebanja, i to kako u pogledu tempa privredne ekspanzija, tako i u pogledu ravnoteže platne bilance. Zbog toga Zajednica ne može ostati, zaključuje se, na razini koju je dostigla. Samo iz nepoznavanja biti modernih privrednih odnosa može izrasti uvjerenje da se jedna multinacionalna zajednica može izgraditi samo na bazi carinske unije za industrijske proizvode, zajedničke poljoprivredne politike i nekim mjerama usklađivanja porezne politike. Zbog toga, kaže se u Memorandumu, »ili će (Zajednica — V. M.) popustiti pod pritiskom centrifugalnih sila, koje su već uočljive, tako da, paradoksalno, njezino jedinstvo slabi upravo u trenutku kada je uz velike napore ostvarena carinska unija i kada brzi tehnološki napredak čini da prednosti velikog zajedničkog tržišta stalno rastu — ili će joj poći za rukom da, u okviru postojećih institucija, međusobno uskladi nacionalne privredne politike i tako konsolidira i poboljša postignute rezultate na dobro svih država članica, da bi se postojeći privredni potencijali brže razvili i efikasnije iskoristili. Da bi se spriječile negativne posljedice za privredni i politički život Zajednice, Komisija predlaže da se suradnja njenih država proširi, utoliko prije što je prvi program srednjoročne privredne politike pokazao na »nacionalna predviđanja sadrže praznine i protuslovlja«. To se, po mišljenju Komisije, može postići samo tijesnom koordinacijom privrednih politika, stopa rasta proizvodnje i zaposlenosti, razvoja sistema cijena, bilanca tekućih i cjelokupnih plaćanja itd. Zato akcije i treba provoditi u tri pravca i to: na usklađivanju srednjoročne privredne politike, koordinaciji kratkoročne privredne politike i uspostavljanju jedinstvenog mehanizma Zajednice u monetarnoj politici. (Memorandum Komisije Evropskih zajednica Savjetu Evropske ekonomske zajednice vidi u Europa Archiv od 10. IV 1969.) Inzistiranje na produbljanju suradnje u ovim pravcima proizlazi iz uspjeha što ih je Zajednica postigla u ostvarenju postavljenih ciljeva. Do sredine 1968. ukinute su u međusobnoj razmjeni carine i uvedena je zajednička carinska tarifa prema trećim zemljama. Uspostavljen je slobodan promet za većinu poljoprivrednih proizvoda i stvoreno je i na ovom području zajedničko tržište. Uspostavljena je tijesna suradnja na području energetike,

prometa, trgovinske politike i politike poreza. Ostvarena je znatna sloboda u kretanju posloprimaca. U tijeku te godine izrađen je također plan o zajedničkoj reformi poljoprivredne proizvodnje — Mansholtov plan.

U životu Zajednice posljednjih godina tri problema igraju vidnu ulogu. Prvi je vezan za proširivanje EEZ-a novim državama. Drugi uz intenziviranje napora za stvaranje monetarne unije i treći uz energetske problematiku i potrebu kontinuiranog opskrbljivanja energijom. Po Rimskom je ugovoru EEZ u načelu otvorena ekonomska zajednica. Ali kako se o primitku novih država traži jednoglasnost svih država članica, otvorenost je formalnopravna. U stvarnosti je dovoljno odbijanje jedne članice pa da se proširenje Zajednice spriječi. Upravo to je dugo opterećivalo odnose u Zajednici. Neke države izvan Zajednice nekoliko su puta tražile da im se dozvoli pristup u punopravno članstvo. Ali one nisu primljene jer se nije mogla postići jednoglasnost. Problemi ove vrste zaoštrili su se do te mjere da su se počeli reflektirati i na drugim područjima. Negativan stav Francuske u vezi pristupanja Velike Britanije izazvao je negativno držanje nekih članica u drugim pitanjima. S vremenom su ovi nesporazumi prevladani i počeli su razgovori o primitku Velike Britanije, Danske, Irske i Norveške. Na kraju je potpisan sporazum o pristupanju ovih država Zajednici i njenim afilijacijama. Potpisan je sredinom siječnja 1972. u Bruxellesu, a stupio je na snagu početkom naredne godine do kada ga je trebalo ratificirati. U ratifikacijskom postupku Norveška nije mogla osigurati potvrdu i njeno pristupanje je otpalo, a Evropska ekonomska zajednica nastavila je rad u sastavu devet država. (Tekst ugovora o pristupanju V. Britanije, Danske, Irske i Norveške EEZ-u vidi u Vjesniku od 24. I 1972, str. 1 — 2.)

Drugi problem s kojim se Evropska ekonomska zajednica susreće na sadašnjoj etapi svoga razvitka jeste uspostavljanje monetarne unije koja se smatra bitnom pretpostavkom dinamiziranja jedinstvene privredne politike. U spomenutom Memorandumu kaže se da »između pojačane koordinacije privredne politike država članica i stvaranja mehanizma Zajednice za suradnju na području monetarne politike mora postojati tijesna veza«. Međutim ni na jednom području suradnje nema tako kontroverznih stavova kao ovdje. Osnova Rimskih ugovora za uspostavljanje monetarne unije odlukama Savjeta kasnije je dopunjena. Zahtjev za uspostavljanje privredne i monetarne unije susreće se i u Komisijskom programu razvoja EEZ-a u drugoj etapi. Ponovljen je u takozvanoj »Inicijativi — 1964«, planovima Barré i Werner, odlukama Savjeta ministara Zajednice (1971) i Skupštine EEZ-a (listopad 1972), i u nizu drugih dokumenata. Grupa stručnjaka s P. Wernerom na čelu posebice inzistira na potrebi objedinjavanja privrednih i monetarnih aktivnosti. Oni smatraju da uspjesi koje je Zajednica postigla, mogu biti dovedeni u pitanje ako se ne postigne zadovoljavajuća koordinacija privredne i monetarne politike. (Detaljnije o monetarnoj integraciji vidi: Đ. Lađević, O monetarnoj integraciji u Evropskoj ekonomskoj zajednici, Međunarodni problemi, br. 2, 1973, str. 83 — 105. Tekst rezolucije Savjeta o postupnom ostvarivanju privredne i monetarne unije vidi u Spoljnopolitičkoj dokumentaciji br. 2, 1971, str. 161 — 3.)

Treći problem koji preokupira države EEZ-a i njenih organa vezan je uz energetiku i krizu energije, a isto tako za problematiku sirovina. U tom

su pogledu države članice u velikoj ovisnosti o drugim zemljama, posebice zemljama u razvoju. Možda u tome i treba tražiti razloge ekonomskog približavanja Zajednice temeljnim proizvođačima spomenutih roba i orijentaciji da se s njima uspostave ekonomski odnosi na dugoročnim osnovama, pa ako treba i statusom pridruženog članstva.

Zaključiti se može da je Evropska ekonomska zajednica u petnaestak godina postojanja i djelovanja postigla značajne rezultate. Okupljanjem devet najrazvijenih država zapadne Evrope stvoren je golem regionalni državno-monopolni mehanizam koji i pored nesuglasica među članicama postepeno ide cilju — stvaranju ekonomskog i političkog zajedništva kapitalističkih država Evrope. Koliko god je taj proces za članice prihvatljiv, toliko je za odnose s drugim zemljama Evrope i svijeta štetan. Negativne posljedice takvog zatvaranja prisutne su u svim sferama ekonomskih odnosa sa svijetom, a posebno dolaze do izražaja u relativnom padu međusobne robne razmjene.

c) Treća regionalna ekonomska zajednica Evrope je Evropsko udruženje slobodne trgovine. Na ovu se ekonomsku zajednicu regionalnog karaktera obično »zaboravlja« kad se govori o integracijskim procesima između evropskih država. To se čini bez razloga, jer je s obzirom na cilj koji je pri osnivanju postavila i ona postigla zadovoljavajuće rezultate. Djelovanje ove zajednice nastavljeno je i nakon što su je napustile Velika Britanija i Danska kad su pristupile Evropskoj ekonomskoj zajednici.

Evropsko udruženje slobodne trgovine (EFTA) osnovali su Austrija, Danska, Norveška, Portugal, Švedska, Švicarska i Velika Britanija potpisom takozvane Stocholmske konvencije (iz mjeseca studenog 1959.) u siječnju 1960. Konvencija je postala pravomoćna u svibnju iste godine. Kod osnivanja EFTE nekoliko je momenata igralo vidnu ulogu. Tri su među njima bitna. Prvo, neuspjeh pregovora u okviru Organizacije za evropsku ekonomsku suradnju (OECC-a) oko stvaranja zone slobodne trgovine za sve zemlje članice ove organizacije. Drugo, osnivanje Evropske ekonomske zajednice. I treće, politička neutralnost nekih zemalja koje su reflektirale na pristup novoj ekonomskoj zajednici, jer se članstvo u drugim zajednicama ne bi moglo pomiriti s političkim statusom koji uživaju.

Osnivanjem Evropskog udruženja slobodne trgovine države članice su se sporazumjele o dvije bitne stvari. S jedne strane suglasile su se da će u međusobnoj razmjeni ukinuti carine i druga ograničenja s istovjetnim djelovanjem — i to tempom kojim otprilike idu zemlje EEZ-a, i s druge strane zaključile su da će u odnosima prema trećim zemljama i nadalje sačuvati individualnost svojih nacionalnih carinskih politika, te da će ih mijenjati u skladu s interesima vlastite privrede. S obzirom na to temeljni cilj EFTE je ostvarivanje zone slobodne trgovine industrijskim proizvodima i ekspanzija u trgovini poljoprivrednim proizvodima. Osim ovih u Konvenciji se spominju i drugi ciljevi koji su s obzirom na karakter same integracije pretežno deklarativnog karaktera. Udruženje je, naime, zasnovano na vrlo fleksibilnim osnovama. Nema nikakvih nadnacionalnih tijela. Najviši organ je Savjet, koji sačinjavaju delegacije predvođene ministrima ili stalnim predstavnicima — šefovima delegacija. Naizmjenično po šest mjeseci predsjedništvo drži svaka zemlja članica. U bitnim stvarima odluke se donose jednoglasno, dok je u sporednim dovoljna većina glasova. Za pretresanje pojed-

nih pitanja Savjetu pomažu Komiteti. (Usporedi: Convention Establishing the European Free Trade Association, Geneva, 1967, odnosno M.A.G. van Meerhaeghe, International Economic Institutions, London, 1966, p. 363 i dalje.)

Uprošćena unutrašnja organizacija, i ciljevi koje je Udruženje pred sebe postavilo pokazuju relativnu privremenost ove zajednice. S pravom se ističe da su ga od samog osnivanja njegovi stvaraoci smatrali privremenom tvorevinom. Tretirali su ga kao privremenu ekonomsku zajednicu kojoj je zadatak da radi na ponovnom uspostavljanju ekonomskog jedinstva svih zemalja Zapadne Evrope, a pod danim uvjetima i šire od toga. To je izgleda »bio i ostao« glavni cilj Evropskog udruženja slobodne trgovine, kojem su podređeni ostali zadaci. S tim je usaglašena i organizacijska struktura, i cjelokupna vanjskotrgovinska djelatnost. Sve je postavljeno tako da u slučaju ujedinjena s EEZ-om i stvaranja nove jedinstvene zajednice ništa ne sprječaji taj proces »koji bi za članice EFTA bio krajnje poželjan«. (Z. Rajh, Bilans i ciljevi EFTA, Međunarodna politika, br. 493, str. 46)

U proteklim godinama EFTA je poduzimala značajne napore u pravcu unapređivanja robne razmjene zemalja članica. Najvećim dijelom napori su se usredotočivali na međusobnom smanjivanju carina i drugih ograničenja s istovjetnim djelovanjem. Dogovoreno je da se smanjivanje carina, do potpunog ukidanja, provede kroz deset godina. Svake godine za deset posto, dakle do 1. siječnja 1970. Međutim, napori u tom pravcu intenzivirani su, tako da se od početka 1967. u međusobnoj razmjeni carine više ne naplaćuju. Konačnom ukidanju carina nekoliko godina prije roka znatno je pripomogla carinska autonomija prema trećim državama koja je ostala u domeni svake zemlje članice. Nekim slabije razvijenim zemljama dane su određene pogodnosti u tom pogledu. Pridružena članica Finska (1961. godine) carine je ukinula u toku 1967, Portugalu je ostavljena mogućnost zadržavanja carina sve do 1979, a novoprimljenom članu Islandu (1970. godine) omogućeno je da svoje robe izvozi na tržište Udruženja bez ograničenja uz uvjet da snizi carine na uvoz iz zemalja članica za 30 posto. Tek 1980. ta bi država u razmjeni s drugim zemljama EFTE svoju carinsku zaštitu u cijelosti trebala da ukine.

Uz tri izuzetka, razvoj međusobnih odnosa zemalja članica ove ekonomske zajednice odvijao se bez nekih većih potresa. Prvi značajan nesporazum izazvala je Velika Britanija kad je tijekom 1963. samoinicijativno i bez suglasnosti drugih članica započela pregovore s Evropskom ekonomskom zajednicom o modalitetima njenog pristupanja. Drugi udarac Udruženju također je zadala ta država godinu dana kasnije kad je jednostrano, zbog platnobilancnih teškoća uvela dodatno carinsko opterećenje na uvoz svih roba u visini od 15 posto. Najteži udarac zadan je EFTI pristupanjem Velike Britanije i Danske Evropskoj ekonomskoj zajednici. Izgledalo je da će se zbog toga raspasti. Međutim, našavši se pred tim problemom preostale države članice ipak su se dogovorile da nastave suradnju. Na sastanku ministara u Beču krajem 1972. zaključeno je da preostalih sedam država EFTE u međusobnoj razmjeni industrijskih proizvoda zadrže slobodnu trgovinu; da nastave suradnju i čine nove napore u cilju necarinskih barijera, kako bi se međusobna trgovina još više poboljšala. (Informaciju s tog zasjedanja vidi u Financije 1 — 2, 1972, str. 82.)

U proteklom razdoblju osnovnu zadaću zbog koje je osnovana, EFTA je ispunjavala na zadovoljavajući način. Međusobnu trgovinu znatno je unaprijedila. Potrebno je, međutim, spomenuti da je dinamika razmjene išla nižim stopama od svjetske dinamike i posebice od dinamike koju su postizavale zemlje Evropske ekonomske zajednice. U periodu 1959 — 1969 eksport zemalja EFTE išao je prosječnim godišnjim porastom od 7,8 posto. Istovremeno svjetski eksport rastao je za 8,9 posto, a eksport zemalja Evropske ekonomske zajednice 11,6 posto. (Usporedi: R. Lawniczak, EFTA a integracija Europy zachodniej, Poznán, 1971, str. 147) Tome je, dakako, doprinijelo i to što je nekim državama Evropskog udruženja slobodne trgovine robna razmjena s državama Evropske ekonomske zajednice značajnija od robne razmjene unutar EFTE. Od osnivanja do 1971. međusobna robna razmjena zemalja Evropskog udruženja slobodne trgovine porasla je sa 17,6 na 24,3 posto u izvozu i s 14,4 na 20,1 posto kod uvoza. Mora se, međutim, konstatirati da EFTA nije radikalno promijenila tradicionalne tokove robne razmjene s drugim razvijenim kapitalističkim državama izvan Udruženja, kao što ni bitnije nije promijenila odnose sa zemljama Savjeta za uzajamnu ekonomsku pomoć.

III

Polazna teza o zatvaranju regionalnih ekonomskih zajednica sa stajališta međuregionalnih ekonomskih odnosa najbolje se može pratiti analizom međusobne trgovine. Podaci Statističkog godišnjaka Organizacije ujedinjenih naroda za tu svrhu čine nam se najprikladnijim. Njihovom obradom dobiju se slijedeći odnosi:

— države članice Savjeta za uzajamnu ekonomsku pomoć u periodu 1958 — 1971. na tržište SEV-a izvezile su oko 60 posto cjelokupnog izvoza. Na područje Sovjetskog Saveza išlo je oko 20 posto. U tom periodu bilo je godina kad je i veći postotak išao na tržište Savjeta. U prvoj godini promatranja međusobni izvoz iznosio je 59,9 posto, a posljednje godine 60,3 posto. Istovremeno na područje EEZ-a početkom obrađenog perioda izvezilo se 6,9 posto, a krajem 9,6 posto. Za cijelo vrijeme izvoz na području EFTE stalno se kretao oko 6,5 posto. Kod uvoza je slična situacija. Svoje su potrebe države članice na tržištu SEV-a podmirivale u oko 65 postotnom iznosu. Prve godine promatranog perioda to je iznosilo 62,3 posto, a posljednje 64,7 posto. S područja Evropske ekonomske zajednice početkom promatranog perioda one su uvezile 6,4 posto svog uvoza, a krajem 11,1 posto. Na području EFTE svoj su uvoz zadovoljavale sa samo 2 posto;

— države članice Evropske ekonomske zajednice u periodu 1958 — 1971. međusobni su izvoz vidno unaprijedile. Krajem 1971. 50 posto cjelokupnog izvoza išao je na zajedničko tržište. Istovremeno su na području Savjeta za uzajamnu ekonomsku pomoć izvezile samo oko 3,5 posto cjelokupnog izvoza. Početkom promatranog perioda izvoz na to područje iznosio je 2,7 a krajem 3,4 posto. Izvoz je bio sredinom ovog perioda nešto pojačan i kretao se oko 3,7 posto. Za cijelo vrijeme, dakle, ipak nije bitnije mijenjan. Međutim, kod izvoza na područje Evropskog udruženja slobodne trgovine bilježi se značajan pad. Još dok nije bilo stvoreno Evropsko udruženje, zemlje Evrop-

Kod uvoza javljaju se slični odnosi. Unutrašnji uvoz EEZ-a porastao je s 32,0 posto na 50,2 posto. Uvoz s područja Savjeta za uzajamnu ekonomsku pomoć nije bitnije mijenjan i iznosio je kroz cijelo vrijeme samo oko 3 posto godišnje, dok je kod uvoza s područja EFTE i ovdje zabilježen pad s 15,4 post na 11,8 posto. Vjerojatno bi i kod izvoza i kod uvoza s područja EEZ-a na područje EFTE bio zabilježen još veći pad da mnoge države članice Evropskog udruženja slobodne trgovine nisu uspostavile posebne ugovorne odnose robne razmjene s EEZ-om i na taj način ublažile negativne tendencije iz međusobne trgovine.

— države članice Evropskog udruženja slobodne trgovine u promatranom periodu međusobnu su razmjenu povećale na području uvoza s 14,4 posto na 20,2 posto, odnosno kod izvoza sa 17,6 na 24,3 posto. Može se također uočiti da je nešto povećana i razmjena s državama članicama Savjeta za uzajamnu ekonomsku pomoć. Kod izvoza te su države u ukupnom izvozu EFTE participirale 2,8 posto 1958., a 3,7 posto 1971. Uvoz s područja SEV-a za cijelo vrijeme nije premašivao 4 posto. Kod izvoza i uvoza na tržište Evropske ekonomske zajednice odnosi su mijenjani. Države EFTE su s područja EEZ-a zadovoljavale svoje potrebe s 25,4 posto, u usporedbi sa svojim ukupnim uvozom 1958. godine da bi 1971. to poraslo na 30,3 posto. Istih godina na tržište EEZ-a izvezle su 22,8 posto i zatim 25,4 posto svog izvoza. Interesantno je spomenuti da je i kod Evropskog udruženja slobodne trgovine, i kod Evropske ekonomske zajednice zabilježen pad udjela zemalja u razvoju na izvoznoj i uvoznoj stavci. Kod država članica Savjeta za uzajamnu ekonomsku pomoć to nije bilo tako. (Svi podaci izračunati su na osnovi Statistical Yearbook, United Nations, 1972, p. 398 i dalje.)

Može se zaključiti da trgovina između ovih zajednica ni sa stajališta udjela a ni po vrijednosti nije onakva kakva bi objektivno mogla biti. Posebno to vrijedi za odnose EEZ-a i EFTE sa Savjetom za uzajamnu ekonomsku pomoć. Tri i pol milijarde izvoza EEZ-a na područje SEV-a u usporedbi s ukupnim izvozom od sto milijardi dolara u 1971. godini zaista je malen iznos. Obje zajednice objektivno bi međusobnu razmjenu mogle bitno unaprijediti. Unaprijeđenje međusobne razmjene bilo bi čak i poželjno, jer stara je istina da nema dobrih ekonomskih odnosa bez dobrih političkih odnosa, ni dobrih političkih odnosa bez dobrih ekonomskih odnosa.

U posljednje vrijeme upravo mnoge evropske države u tom pravcu čine znatne napore. Pokrenute su i početne inicijative u pregovorima između ovih zajednica. Razgovori se vode između SEV-a i EEZ-a. Istina, nisu još to razgovori koji stvari konkretiziraju, ali već sama činjenica da je dijalog uspostavljen zaslužuje određenu pažnju. Očito je da će u razgovorima trebati premostiti znatne teškoće. U stvarnim ekonomskim pitanjima ne može biti puke deklarativnosti. Trebat će također riješiti kako će se ubuduće odvijati međusobna trgovina između ovih zajednica. Stavovi obje zajednice u ovom su pogledu poznati. Evropska ekonomska zajednica inzistira da se odnosi uspostavljaju između zajednica, dok SEV-a inzistira na tome da se odnosi uspostavljaju na bilateralnim odnosima između država članica. Ovi su stavovi u skladu i s osnovama na kojima ove dvije ekonomske zajednice počiva-

ju. Istakli smo da EEZ teži prerastanju u nadnacionalnu zajednicu, dok SEV barem zasad nema takvih namjera. U svakom slučaju, obostrana sklonost i spremnost da se i na području ekonomskih odnosa eliminira blokovska diferencijacija može biti od koristi za ukupne ekonomske i političke odnose u Evropi. Napose to može dobro doći naporima koji se čine u pravcu uspostavljanja sigurnosti, suradnje i mira u Evropi u okviru Evropske konferencije o tim problemima. Već na konferenciji ministara vanjskih poslova trideset i tri evropske države, Kanade i Sjedinjenih Američkih država mjeseca srpnja 1973. u Helsinkiju raspravljano je o mogućnostima ekonomske suradnje na području trgovine, industrijske kooperacije, znanosti i tehnologije i dani su prijedlozi rješenja problema vezanih uz pitanja očuvanja čovjekove okoline. Neke su države bile vrlo konkretne i precizno su navodile područja na kojima bi se već sada mogla uspostaviti veća suradnja i mjere koje bi s tim u vezi trebalo poduzeti. (Primjera radi spomenimo da su takav prijedlog dale DR Njemačka i Mađarska u svojoj »Zajedničkoj izjavi«, koja se može naći u Međunarodna žizn, br. 8, 1973.) Predstavnik naše zemlje dotakao se i problema odnosa razvijenih i nerazvijenih područja u Evropi i država u svijetu. Zalažući se za njihovo prevladavanje istovremeno je istakao i potrebu tješnjih odnosa Evrope sa zemljama u razvoju i rješavanja problema znatnog broja zaposlenih radnika u privredama razvijenih evropskih država. Mnogi stavovi zemalja učesnika našli su se u zaključnim preporukama Konferencije u Helsinkiju. U poglavlju »Suradnja u oblasti ekonomije, znanosti i tehnologije i očuvanja čovjekove okoline« navedena su područja na kojima bi trebalo da rade komisije i potkomisije koje bi pripremale konkretne prijedloge za eventualno usvajanje na evropskoj konferenciji. Zaključne preporuke posebno se zadržavaju na problemima trgovine, industrijske kooperacije i projekata od zajedničkog interesa, znanosti i tehnici, očuvanju čovjekove okoline i suradnji na drugim sektorima. Kod trgovine traži se detaljna analiza međusobne razmjene roba i usluga između zemalja sudionika, i istraživanje općih problema vezanih za mogućnost primjene klauzule najpovlaštenije nacije, odnosno uz mogućnost smanjenja ili postepenog ukidanja svih prepreka koje stoje na putu unapređenju međusobne trgovine. Na području industrijske kooperacije i projekata od zajedničkog interesa traži se razrada forma, metoda i mjera koje bi dale mogućnost dvostranih ili višestranih međudržavnih sporazuma o suradnji. Slične su preporuke dane i o suradnji na području znanosti i tehnologije, i o problemima vezanim uz očuvanje čovjekove okoline. Zaključne preporuke iniciraju i razradu drugih ekonomskih problema posebno s područja transporta, turizma, ekonomskih i socijalnih aspekata migracije stanovništva, izobrazbe kadrova za različite oblasti ekonomske djelatnosti i druga pitanja. (Usporedi: Final Recommendations of the Helsinki Consultations, Helsinki, 1973, p. 10-12.) Razgovori o unapređivanju suradnje evropskih država na području ekonomije odvijaju se, dakle, između evropskih ekonomskih zajednica, ali i u okviru općih pregovora o prestrukturaciji evropskih političkih prilika i pripreme eventualnog sporazuma o tome. Dualitet pregovora može u osnovi olakšati procese uspostavljanja boljih odnosa suradnje, pogotovo ako rezultiraju otvaranjem većeg prostora toj suradnji i ako su zasnovani na poštivanju suvereniteta i koegzistenciji.

ECONOMIC RELATIONS AMONG EUROPEAN STATES

SUMMARY

Considerable efforts have been made in recent years by many European states to achieve an improvement of political, economic and other relations, among themselves and in Europe as a whole. These efforts encounter numerous difficulties, since the long years of confrontation have left a deep mark, and this is particularly felt in the field of economy and economic life in general. The political confrontation of blocs has produced also economic division and the fragmentation of the European space into more or less enclosed economic communities mustering the majority of European states. The socialist states of Eastern Europe have gathered together within the Council for Mutual Economic Assistance, on the one hand, while, on the other hand, the European Economic Community and the European Free Trade Association have been set up by the capitalist countries of Europe in an attempt to find solutions to their problems. Hardly any European state has remained outside these groupings. One of them, in keeping with its policy of non-alignment and co-existence, is Yugoslavia.

As a result, economic co-operation among European countries during the past years proceeded on the whole within the boundaries of relatively closed systems. As for co-operation between systems, at least with regard to relations between capitalist and the socialist states, of Comecon, economic relations have been reduced to the smallest possible measure. With respect to the totality of these relations and the mode of their occurrence, economic co-operation in Europe may be viewed as consisting of three relatively separate periods. The first period covers the years after the war and until the establishment of the economic communities of capitalist Europe. This partly coincides with the period of intensified co-operation among socialist states, united in the Council for Mutual Economic Assistance. The second stage involves the consolidation of these communities, and the third is characterized by the attempts to expand the co-operation between the communities and thus to render more concrete the processes of political rapprochement.

The policy of *d'etente* in the sphere of economic relations has brought about the first talks about regional co-operation, as well as discussions about the possibility of liberalisation of trade and other economic relations in Europe as a whole, which form part of the preparation for the European conference and security and co-operation. These efforts should be intensified, as the present economic relations are obviously far from what they could be. There is no doubt that favourable economic relations represent the basis for political stability, peace and security in Europe

Prevela Vesna Grbin